

Nilüfer Göle ve Batı-dışı Modernlik¹

Modernizm 19. yüzyılın sonları ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı arasındaki dönemde bilhassa sanat ve edebiyatta yaşanan değişimleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Modernizmin başlangıcının ve özelliklerinin ne olduğu hususunda herkes tarafından kabul edilen bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca modernizm sınırları belli bir bitiş tarihine de sahip değildir (Marshall, 1999, 508).

Göle, Türk modernizminin öykünme üzerine kurulu olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Türkiye modernlik kargaşası yaşamakta, modernliği tüketmekte, hatta kopuk kopuk bile olsa modernliği üretmekte ancak henüz kendi desenini oluşturamamaktadır. Göle'ye göre modern olmak hem güncellikten sıyrılmayı hem de güncelleşmeyi gerektirmektedir. Yani modern olmak için güncel olanı anlayabilmek, dillendirebilmek ve dönüştürebilmek önem arz etmektedir (Göle, 2021, 8).

Modernite dinden ve gelenekten kopuş sürecini de beraberinde getirmektedir. Yaygın modernite anlayışına göre bir topluluk köklerinden ve aidiyetinden koptuğu ölçüde modern ve evrensel kabul edilmektedir (Göle, 2020, 82). Göle, Batı merkezli bu yaklaşımı eleştirmiş ve Batı-dışı modernlik kavramını gündeme getirmiştir.

Bu çalışmada sosyolojinin önemli isimlerinden Nilüfer Göle'de Batı-dışı modernlik kavramının imkânı tartışılacaktır. Çalışmanın amacı Göle'nin bu kavramı oluştururken sahip olduğu arka planı anlamaktır. Çalışmada bu amaca bağlı olarak Göle'nin sosyo-biyografisi, Göle hakkında yapılan çalışmalar ve Göle'yi etkileyen kişi ve gelenekler incelenecektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarihi dokümantasyon tekniğinden yararlanılacaktır.

Nilüfer Göle'nin Sosyo-Biyografisi

Nilüfer Göle 1953 yılında Ankara'da dünyaya gelmiştir. Cumhuriyetçi seçkinlerden oluşan bir ailede dünyaya gelen Göle, Kars kökenlidir. Babası Kars'ın ileri gelen isimlerinden Turgut Göle'dir. Turgut Göle, kaymakamlık ve milletvekilliği yapmıştır. 1954 yılında CHP'den milletvekili adayı olan Turgut Göle, sonraki yıllarda da aktif olarak siyasette yer almıştır. Nilüfer Göle'nin babasının amcası Münir Hüsrev Göle, II. Mecliste İçişleri Bakanlığı yapmıştır. Anne tarafından dedesi Fevzi Bozer ise Yargıtay Başkanlığı yapmıştır. Göle'nin

¹ Merve Betül Çiftçi Özcan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri) Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
mbetul90@gmail.com | ORCID: 0000-0002-9682-2839

çevresinde bulunan kişilerin eğitilmiş olması onun zihin dünyasını fazlasıyla etkilemiştir (Şahin, 2019, 19-20). Göle, cumhuriyete kendini adanmış bir aileye mensuptur. Din eğitimi ahlaki boyutta almıştır. Sosyal bilimlere ilgi duymasını sağlayan dersin edebiyat olduğunu ve sosyoloji ile tarihi iç içe gördüğünü ifade etmiştir.

Göle, Ankara Koleji ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden (ODTÜ) mezun olmuştur. ODTÜ'den mezun olmasının ardından sosyoloji eğitimi almak üzere Fransa'ya gitmiştir. Paris Üniversitesi'ndeki eğitiminden sonra sosyoloji doktorasını École des Hautes Études en Sciences Sociales'te almıştır. 1983-85 yıllarında Maison des Sciences de l'Homme'da yardımcı doçent, École Supérieure de Commerce de Paris'te öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Nilüfer Göle, şu an Paris'te École des Hautes Études et en Sciences Sociale'de ders vermektedir. Yazarın Metis'te yayımlanan kitaplarının dışında Türkçe'de ve yabancı dillerde yayımlanmış çok sayıda makale ve incelemesi bulunmaktadır (Çevikbaş, 2023, 4).

Göle'nin araştırma alanları arasında İslam, kamusal alan, toplumsal cinsiyet, sekülerizm ve çoklu moderniteler yer almaktadır. Çalışmaları, Avrupa kamusal alanında İslam'ın hangi yollarla görünür olduğuna eğilmekte, dini ve kültürel farklılıklar hakkında çeşitli tartışmalar üretmektedir. Sosyolojik yaklaşımıyla, batılı olmayan bir bakış açısıyla moderniteyi yeniden okumayı ve karşılığında seküler modernite tanımlarında Avrupa merkeziliğin daha geniş bir eleştirisini üretmeyi amaçlamaktadır.

Nilüfer Göle'nin Etkilendiği Gelenek ve Kişiler

Nilüfer Göle, gençlik döneminde Oğuz Atay, Ahmet Hamdi Tanpınar, Jean Paul Sartre, Albert Camus gibi yazarlardan etkilenmiştir. Karl Marx, Lenin, Eric Fromm, Sigmund Freud, Herbert Marcuse gibi isimleri ve bu isimlere ek olarak Frankfurt ekolünün yazarlarını okumuştur. Sosyolojik analizlerinde Weber, Habermas, Bourdieu, Touraine gibi sosyologların kavramlarından yararlanmıştır. Türk modernleşmesini mühendis ideolojisi ve sivil toplum kavramları çerçevesinde çözümleyen Göle, mühendislerle ilgili görüşlerini dile getirirken Veblen'den etkilenmiştir. O, Veblen'den etkilenerek toplumun kurtarıcısı olarak toplumsal mühendisleri görmüştür. (Çevikbaş, 2023, 4-5).

Göle'nin çalışmaları genel olarak incelendiğinde, toplum, aktör ve yöntem anlayışının kendine has boyutları olmasına rağmen Touraine'den etkilendiği anlaşılmaktadır (Erjem, 2008, 885). Touraine, Göle'nin sosyolojik zemininin oluşmasında önemli bir isimdir. Aralarında yıllar süren hoca-öğrenci ilişkisi doktora tezi ile tarihe geçmiştir. Göle'nin bu tez süreci içindeki sosyoloji adına

en önemli kazanımı determinizmden uzak ve yaratıcı bir toplum anlayışına sahip olmasıdır (Şahin, 2019, 21).

Göle; yorumlayıcı, anlamaya dayalı epistemolojiden yola çıkarak önceki çalışmalarında “sosyolojik müdahale yöntemi”, sonraki çalışmalarında ise aktif katılımcı yöntem olarak isimlendirdiği yöntemle araştırma yapmaktadır. Bu yöntemi Alain Touraine geliştirmiştir. Söz konusu yöntemde sosyolog, ele aldığı meseleyi belli özelliklere göre seçilmiş bir grup üzerinden araştırmaktadır. Çalışmanın verileri, sosyoloğun bu grupla yaptığı toplantılar neticesinde elde edilmektedir. Bu toplantılarda sosyolog etken değil, edilgen konumdadır (Erjem, 2008, 886-887).

Nilüfer Göle Hakkında Yapılan Çalışmalar

Nilüfer Göle Türk sosyolojisinin önemli isimlerindendir. Bu sebeple hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Göle hakkında yapılan çalışmalar araştırılırken öncelikle YÖKTEZ veri tabanına başvurulmuştur. Bu araştırma sonucunda Göle hakkında altı adet yüksek lisans, bir adet doktora tezi yazıldığı tespit edilmiştir.

Pervin Demirulus, “Paradoksal Modernleşme, Türkiye’de Din Sorunu - Niyazi Berkes, Şerif Mardin ve Nilüfer Göle Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma- “adlı yüksek lisans tezinde Türkiye’de din sorununu üç farklı isim üzerinden ele almıştır. İbrahim Yücedağ “Nilüfer Göle’nin Modernlik Anlayışı” isimli yüksek lisans tezi yazmıştır. Esra Erol Altınışık Göle’yi Türk modernleşmesi bağlamında ele almış ve “Nilüfer Göle’de ‘Batı-dışı modernlik’in Bir İmkânı Olarak Türk Modernleşmesi” isimli yüksek lisans tezini yazmıştır. Şahin, yüksek lisans tezinde Nilüfer Göle ve sosyolojisi üzerine eğilmiştir. Sinem Kargın da Göle hakkında “Nilüfer Göle’de Modernleşme ve Dönüşen Mahremiyet” isimli bir yüksek lisans tezi yazmıştır. Nilüfer Göle hakkında bu çalışmanın yapıldığı dönemde yazılmış tek doktora tezi Hasan Çelik’e ait “Nilüfer Göle’de Modernleşme ve Dönüşen Mahremiyet” isimli tezdır. Göle hakkında yazılan en yeni tez ise Havva Çevikbaş’a ait yüksek lisans tezidir. Çevikbaş’ın tezinin ismi “Nilüfer Göle’de Modernleşme ve Dönüşen Mahremiyet”tir.

Göle hakkında yazılan tezlere ek olarak birçok makale çalışmasına rastlanmıştır. Yukarıda ismi zikredilen araştırmacılar, tezlerini makale halinde de yayımlamışlardır. Bunlara ek olarak Erdem 2001 yılında yazdığı “Nilüfer Göle, Sosyoloji ve Türkiye” isimli makalede Göle’nin sosyolojisine dair genel bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Göle hakkında yazılmış bir diğer makale Adem Sağır’a aittir. Sağır, “Kamusal Hayatın Dışlanan Yüzleri Olarak Avrupalı Müslümanlar, Nilüfer Göle’nin Gözünden İslamafobi Tartışmaları”

makalesinde, İslamofobi tartışmalarını incelemiştir. Mehmet Zeki Duman ise 2009 yılında yazdığı “Nilüfer Göle’nin Eserlerinde İslami Kimlik Arayışı ve Bu Arayışın Avrupa ve Türkiye’deki Kamusal Tezahürü” adlı makalesinde Göle’nin eserlerinde İslami kimlik arayışını ele almış ve Avrupa ile Türkiye’yi karşılaştırmıştır. Yunus Koç ve Gökhan Topluk tarafından yazılan “Türkiye Sekülerleşiyor Mu Tartışmasına Sosyo-Politik Bir Katkı, Nilüfer Göle Örneği” isimli makalede Türkiye sekülerleşmesi Nilüfer Göle örneği üzerinden ele alınmıştır. Göle hakkında yapılan literatür taraması sonucunda ulaşılan son makale Ayşe Şallı tarafından 2023 yılında yazılan “Türk Modernleşmesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Şerif Mardin ve Nilüfer Göle Örneği” isimli makaledir.

Bu tez ve makalelere ek olarak Nilüfer Göle’nin eserleri hakkında bazı kitap incelemeleri olduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca “Türkiye’de Sosyoloji” isimli derleme eserde Tevfik Erjem tarafından yazılan, Nilüfer Göle’nin hayatı ve eserlerinin incelendiği bir bölüm de bulunmaktadır.

Batı-dışı Modernlik

Göle’nin toplumsal değişim sosyolojisinin odağında Türk modernleşmesi yer almaktadır. Göle, Türk modernleşmesini pozitivist/rasyonalist geleneğin önemli temsilcilerinden olan mühendisler ve İslam kavramları etrafında incelemektedir. Göle, Türk modernleşmesi sürecinde İslam’ın çeşitli görünümelerini araştırmaktadır (Erjem, 2008, 889).

Göle’ye göre modernlik Aydınlanma, Sanayi Devrimi, bireycilik, eşitlik ve laiklik gibi Batılı normlar tarafından şekillendirilmiştir (Göle, 2019, 23). Göle’ye göre Batılı değerlerin modernliğin temelinde olması Batı dışında kalan toplumların modernleşme hususunda Batı’yı örnek alması gerektiği gibi bir anlayışa neden olmuştur. Bundan dolayı modernliğin, Batı toplumlarının geçirdiği dönüşümleri diğer toplumlara dayattığını iddia etmiştir. Bu iddiasının temelinde modernliğin evrensellik yaklaşımı vardır. Bu yaklaşıma göre Batı’da gerçekleşen gelişme aşamalarından Batı dışındaki toplumlar da geçecektir. Fakat Göle, modernliğin bu evrensellik iddiasına katılmamaktadır. Çünkü son dönemde modernlik tartışmalarında, modernliğin kendini dönüştürdüğü; katı, evrensel söylemleri yeniden şekillendirmek zorunda kaldığı dile getirilmektedir. Bu bağlamda Göle, modernliğin, “homojenleştirici pratiklerine ve benzeştirici stratejilerine” karşı eleştiriler getirmiştir (Göle, 2021, 36). Tek tip ve evrensel bir modernite yaklaşımını karşı çıkan Göle, her toplumun modernleşme sürecinde kendine has özelliklerinin tespit edilmesi ve buna uygun adımlar atılması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre batı dışında

kalan toplumlar kendilerine has özelliklerinden hareket etmelidirler (akt. Kargın, 2021, 55).

Göle, modernleşmeden bahsederken geleneksizleşmiş toplumlara değinmektedir. Bu toplumlarda geleneklerin modernliğe engel olduğuna inanıldığı için gelenekler ya göz ardı edilip kendiliğinden yok olmuş ya da yasaklanmıştır. Batı'nın modern, Batı dışındaki toplumların ise geleneksel olduğu kabulüne karşılık, geleneklerinden en çok kopan toplumların modernleşme süreci sonucundaki durumlarından dolayı Batı dışı toplumlar olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu toplumlar gelenekleri ile modernlik arasında bağ kuramayan bağlantısız toplumlardır. Göle'ye göre bu durum, Türkiye gibi Batılı olmayan toplumların modernlik macerasını gözler önüne sermektedir (Göle, 2021, 172). Göle, modernliğin Türk toplumuna süzgeçsiz olarak geçtiğini, modernliği kendi doğrularımızın ve değerlerimizin süzgecinden geçiremediğimizi ifade etmektedir. O, geleneklerden yola çıkarak modernliğe ulaşılabilirdiği takdirde gelenekle modernlik arasında bir köprü kurulabileceğini ve bunun da problemleri ortadan kaldıracağını iddia etmektedir (Göle, 2013, 78-83).

Batı-dışı modernlik kavramını daha anlaşılır kılabilmek için Göle'nin yetersiz bulduğu modernlik yaklaşımlarına değinmekte fayda vardır. İçinde çoğulcu, alternatif, yerel, Batı dışı gibi kavramların bulunduğu modernlik yaklaşımları ya da başka bir deyişle alt modernlikler, Batı modernizmine karşı bir meydan okuma özelliği taşımaktadırlar (Çelik, 2022, 246). Modernizmle unutulmuş çoğulcu yönler bu yaklaşımlarla yeniden gündeme gelmektedirler. Bunlardan biri çoğul modernlikler kavramıdır. Çoğul modernlikler kavramı ile Batı, kendi dışındaki toplumların varlığını kabul etmek zorunda kalmaktadır. Bu kavram modernleşme ve modernlik farkı üzerine kuruludur (Erdem, 2001, 150). Çoğul modernlikler, Göle'ye göre modernliğin çok güzergahlı ve kültür-bağımlı yeni bir okumasını getirmeyi arzu etmektedir. Ayrıca Batı modernliğinin kendi içindeki farklılıkları gün yüzüne çıkararak tek yönlü bir modernlik anlatımını Batı merkezinden eleştirmekte, Batı modernliği diye genel bir kategorinin neredeyse olamayacağını düşündürmektedir. Bu yaklaşım, modernlik anlatısını farklı kültür ve tarihi çizgiler ışığında zenginleştirmektedir. Buna karşın çoğulculuk vurgusu farklı deneyimler arasındaki göreceliliği ön plana çıkarmakta ve modernliğin ülkeler arasında meydana getirdiği iktidar ilişkilerini ikinci plana itebilmektedir. Göle, modernleşme ve modernlik kavramları arasındaki farka da dikkat çekmektedir. Modernlik evrensellik iddiasını içerirken modernleşme farklı ülkelerin tarihlerinden ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergahtır. Bir başka

deyişle modernleşme kendi içinde zaten çoğuldur. Göle'nin üzerinde durduğu bir diğer kavram da alternatif modernliktir. Bu kavram, modernliğin tanımını değiştirebilecek yeni deneyimlerin olduğunu varsaymaktadır. Alternatif modernlik yalnızca farklı kültürel güzergahla yetinmemekte, fark yaratma, varolan modernlik modelini aşma meselesini de gündeme getirmektedir. Bu bağlamda yeniliğin taşıyıcılığını yapabileceği tahmin edilmektedir. Göle bu kavramı da beraberinde sistemik bir değişim anlayışı getirme zaafiyetinden dolayı eleştirmektedir. Buna ek olarak alternatif kavramının, zorlayıcı fikir ve eylemlere neden olması da Göle'nin kavrama yönelttiği eleştirilerden birisidir. Batı-dışı modernlikle bağlantılı olarak bahsedilecek son kavram da yerel modernlik kavramıdır. Bu kavram Batı merkezli modernlik okumalarını aşır çevreye ve ötekine yönelmekte, yeni melezlenme şekillerini anlamaya yaklaştırmakta ve sosyal bilimlerin lisanınca dillenmemiş bir alana yöneltmektedir. Ancak Göle, olguların yerel etiketiyle takibe alınmasını Batı merkezli modelleri aşmamak olarak değerlendirmekte ve yerel modernlik yaklaşımını da eksik bulmaktadır (Göle, 2021, 162-163).

Göle, bahsi geçen modernlik yaklaşımlarının eksik yönlerini tespit ettikten sonra Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasının teorik temellerini şu şekilde oluşturmuştur, 1) Merkez dışı Batı, 2) Eş zamanlı modernlik, 3) Ekstra modernlik, 4) Geleneksizleşme. Bu temelden hareketle Göle, modernliğin Batı dışında nasıl algılandığını anlamaya çalışmıştır.

1. Merkez-Dışı Batı: Göle bu kavramla Batı'nın karşısında olma halinden ziyade Batılı olmayan toplumların modernlikle ilişkilerini anlamayı hedeflemektedir. Bu kavram Batılı olmayan ancak modernlikten etkilenen toplumları ifade etmektedir (Göle, 2021, 165).

2. Eşzamanlı Modernlik: Göle'ye göre Batı-dışı modernliklerin kavramsallaştırılabilmesinin ön şartı bilgi üretiminde eş zamanlılık bilincidir. Göle, Batılı olmayan toplumların sadece modernliğin ürünü olmadığını aynı zamanda modernliği ürettiklerini iddia etmektedir (Göle, 2021, 168). Bu kavram, modernliğin ideolojik ve kronolojik zaman anlayışının dönüşmesi gerektiğine işaret etmektedir (Erol Altınışık, 2017, 59). Göle'ye göre batı-dışı modernliklerin kavramsallaştırılabilmesi için ön şart, bilgi üretimi konusunda bir eşzamanlılık bilincinin oluşmasıdır (Yücedağ, 2009, 45).

3. Ekstra Modernlik: Göle, batılı olmayan toplumların modernlik istencini ekstra modernlik olarak tanımlamaktadır. "Ekstra" hem Batı'nın dışında olmayı hem de fazla olmayı karşılamaktadır. O, Batı dışı toplumların geride kalmış (zaman açısından) ve Batı'ya yetişememiş olmalarına, yani onların modernliğin eksik modernlik olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Batı

dışı toplumların modernliğini eksik modernlik olarak değil, ekstra modernlik olarak değerlendirmektedir. Batı-dışı modernliğe ekstra nitelmesini eklerken onun, aynı zamanda olağandışı, şaşırtıcı taraflarının olabileceğini, yani bilinmeye değer olduğunu, bilgi üretimine yönelik bir iddia olduğunu söylemektedir. Göle'ye göre bu kavram bugünkü toplumsal pratiği daha sağlam okuma imkânı vererek zihinlerde yeni bir bilinç uyandıracaktır (Göle, 2021, 170).

4. Geleneksizleşme: Göle, Batı dışı toplumlarda gelenek ve modernlik arasında bir kopuştan, süresizlikten söz etmenin mümkün olduğunu düşünmektedir. Geleneksel toplum ona göre bir klişedir. Bunun aksine söz konusu toplumlar geleneksizleşmiştir. Çin ve Türkiye gibi gönüllü modernizasyon projelerinin etkili olduğu toplumlarda geçmişten ve gelenekten kopuş, Hindistan gibi sömürgeci modernizasyonun etkili olduğu toplumlardakinden daha radikal olmaktadır. Geleneksizleşmiş toplumlarda gelenekler modernliğe engel olduğu inancıyla göz ardı edilmiş, yasaklanmış veya kendiliğinden yok olmuştur. Modernliğin etkisi gelenek üzerinde dönüştürücü olmamıştır. Gelenekler, dinamik değişim kaynakları olarak yeniden yorumlanmamış ve modernliğin içine taşınmamış, bunun aksine dondurulmuş ve müzeleştirilmiştir. Batı dışı yerlerde gelenek ile modernlik birbiriyle örtüşmeyen, uyumsuz parçacıklar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Mevcudiyetini koruyabilen gelenekler ise sistemin kenarında kalarak bunu başaramışlardır. (Göle, 2021, 172).

Göle'ye göre Batı dışı toplumların modernleşme tarihleri siyasi seçkinlerin iradi zorlamasıyla ya da kaotik bir biçimde, ancak her halükârda kendine özgür bir şekilde yeniden yazılmaktadır. Göle Batı-dışı modernliği, zihinsel alanın ve eylem alanının birbiriyle hemhal olmadığı, toplumsal dönüşümlerin ve siyasi yaptırımların iç iç geçmediği, modernliğin yerel kültürel örgütlerden evrilmediği, farklı alanların birbirine karşılık gelmeden beraber yaşadığı akordu olmayan bir modernlik şeklinde tanımlamaktadır (Göle, 2012, 12).

Nilüfer Göle'nin Sosyolojisinde Din

Din; modern hayatta kendisini temsil eden Müslümanların benlik tanımlarının gelişigüzel yorumlanması bir parçası olmaktadır. Göle, İslam'ın zihinsel ve bedensel olarak kişinin nefsinin dizginleyerek kendi kendini sınırlaması için kurallar koyduğunu ifade etmektedir. Ona göre İslamî örtü, Müslüman kızların kendi kimliklerini şekillendirmelerini ifade etmektedir (Göle, 2017, 22).

Göle Türkiye'de laikliğin din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin farklı mezhep gruplarına tarafsız davranması ve kamusal alanın

dinden temizlenmesi bağlamında daha farklı bir yöntem izlediğini iddia etmektedir. Göle'ye göre Türk laikliği, dinin devletten ayrılmasına ve bağımsız olmasına sıcak bakmamaktadır. Aksine din, devlet kontrolü altına alınmaktadır. Buna ek olarak Göle, devletin bütün mezheplere eşit davranış sergilediğini söylemenin de zor olduğunu belirtmektedir. Ona göre üstü kapalı bir şekilde devlet dinini Sünni İslam temsil etmektedir. Bu durum son yıllarda siyasi ve kültürel boyutlarda bilhassa Aleviler tarafından gündeme getirilmektedir. Türkiye'nin laiklik projesi, modern yaşam şekillerini benimsetmek amacıyla tek parti döneminden itibaren, kamusal alanlardan dini pratikler ve simgeleri çıkartmıştır. Göle, sarık ve fesin yasaklanmasının, Latin alfabesine geçilmesinin, tekke ve zaviyelerin kapatılmasının, miladi takvimin kabul edilmesinin, radyolarda devletin belirlediği müziklerin dinletilmesinin, toplumu İslamî bağlardan kopararak Batı medeniyetine yöneltme isteğinin izleri olduğunu ifade etmektedir (Göle, 2017, 22-23).

Göle'ye göre, İslam dini ve kültürü Batı'nın demokrasi ve laiklik ideallerinden farklı olup bu ideallerle uyuşmamaktadır. İslam dinini diğer dinlerden farklı kılan şey peygamberinin bir din kurmakla kalmayıp bir de devlet kurmuş olmasıdır. Bu yargıya dayanılarak İslam toplumlarında laikliğe karşı bir direniş söz konusudur. Göle, Ortadoğu'da sosyal ilişkilerin itaat ve otoriteye dayanması sebebiyle Müslüman toplumlarda demokratik kültürün oluşmasının zorlaştığını söylemektedir (Göle, 2021, 61).

Göle, dinin içine adetlerimizi, geleneklerimizi, göreneklerimizi, estetiğimizi, etiğimizi koymak suretiyle medeniyet değiştirdiğimizi ifade etmektedir. Gelenekle olan son bağları bizzat Müslümanların kopardığını, şimdi de onların gelenekle ilişkilerinin zayıfladığını ve yapmaya çalıştıkları şeyin geleneği kaybettikleri noktadan, yeni bir gelenek oluşturmak olduğunu söylemektedir (Çavdar, 2005, 98).

Göle, sofu Müslümanların, inançları ile seküler kamusal yaşamları arasındaki uyumsuzluklarla uğraşmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Örneğin, Müslümanların az olduğu bir mekânda doğal görülen her şeyin - abdest gibi- Müslümanlar için ayrı bir mekân gerektirmekte ve böyle bir mekân olmadığı takdirde umumi mekânlarda herkesin gözü önünde gerçekleştirildiğinde rahatsız edici bir durum olarak sorunsallaştığını ifade etmektedir. Aynı şekilde işyerlerinde beş vakit namaz kılmak mescit problemini gündeme getirmektedir. Bu tarz dini ibadetler için seküler mekânların kullanılması da rahatsız edici bir durum olarak göze batmaktadır. Namaz için başı örtmek gerekirken ancak bu işyerinde yapıldığı takdirde anında görünür hale gelmektedir. Göle'ye göre görünürlük kazanmaya yönelik

stratejiler olduğu gibi, inancı gizlemeye yönelik de stratejiler de vardır (Göle, 2017, 64).

Göle'ye göre İslam mevcut haliyle bir inanç sisteminden ziyade Avrupa'daki modern mekânlarda bulunan Müslümanlar için bir kimlik niteliğine sahip kültürel ve siyasal bir referanstır. Yani İslam toplumsal bir hareket olarak dönüşüme uğramaktadır. İslam, bu şekilde dinsel referanslardan ve kişisel pratiklerden bağımsız düşünülemez. İslam hem kişisel hem kolektif bir düzlemde gerçekleşip, performatif ve söylemsel bir yorumun faili olmaktadır. Ancak siyasetçilerin yaklaşımları hareketin ideolojik ve kolektif kısımlarını ön plana çıkartmaktadır. Diğer tarafta Müslüman aktörler moderniteyle iyice iç içe geçmektedirler.² Modern teknolojiye, modern siyaset diline, iletişim araçlarına kısacası modern kent yaşamına iyice uyum sağlamaktadırlar. Hatta piyasa ekonomisine de dahil olup tüketim ürünlerini, eğlence sektörlerinin dindar insanlara uygun hale getirmeye çalışmaktadırlar. Bunları yaparken de dinselliği referans göstermektedirler. Modern hayatın imkânlarını dinselliğe gönderme yaparak kullanmaktadırlar (Göle, 2020, 30).

Sonuç

Sosyolojinin küreselleşen dünyadaki en önemli odak noktalarından biri modernliktir. Modernliğe yönelik özgün yaklaşımlarıyla dikkat çeken Nilüfer Göle hem ürettiği kavramlar hem de kazandırdığı perspektifle sosyoloji alanında oldukça önemli bir yere sahiptir. Göle, modernlik kavramının ortaya çıktığı Batı'da bile farklı iz düşümlerine sahip olduğuna dikkat çekerek kavramın Batı dışı toplumlar açısından iyi tahlil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda Batı-dışı modernlik kavramını ön plana çıkarmıştır. Bunu yaparken öncelikle bu kavramın açığa çıkmasına sebep olan mevcut ve yetersiz kavramsallaştırmalara değinmiş ve Batı-dışı modernlik kavramının kullanım alanını belirginleştirmiştir.

Batı-dışı modernlik kavramını belirginleştiren Göle, modernliğin evrensel bir olgu olmadığını, ayrıca tekdüze bir şekilde seyretmediğini, toplumlar bünyesinde değişebilen bir algı zemini ve uygulama alanına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla çoğul modernlik ve alternatif modernlik gibi kavramların modernliğin yalnızca bir yönüne işaret ettiğini dile getirmiştir. Batı dışı toplumların özellikle de Türkiye gibi Müslüman toplumların modernlik hususunda tecrübe ettiği geleneksizleşme riskini ortaya koymuş, Batı'ya has bir kavram olarak modernliğin sorgusuz bir şekilde

² Müslüman dünyada din ve siyaset ilişkisine makro bakış için bk. Güngör, 2020.

benimsenmesine karşı çıkmıştır. Kavramın doğru bir analizi için modernlik ve modernleşme ayrımına işaret etmiştir.

Dinin modernliğin önündeki engel olarak görülmesi nedeniyle Göle din olgusu üzerine eğilmiştir. O, din olgusunu ele alırken kamusal alan ve özel alan ayrımına dikkat çekmiştir. Türkiye’de kamusal alanın sekülerlik ve dinsellik arasında çekişmenin meydana haline geldiğini ifade etmiştir. Göle, dinsel ve seküler arasındaki ilişkileri açıklarken mekân kavramına özel bir anlam yüklemiştir.

Özgün ve eleştirel bakış açısıyla Göle, kavram üretmenin önemli olduğu sosyoloji gibi bir alanda özellikle modernlik kavramına hem içeriden hem de dışarıdan bakabilmiş ve Batı-dışı modernlik kavramını literatüre kazandırmıştır.

Başlıca Eserleri

Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme, Metis Yayınları, İstanbul, 2011; İslamın Yeni Kamusal Yüzleri Bir Atölye Çalışması, Metis Yayınları, İstanbul, 2012; Keşif Yolculuğu, Granada Kitap, İstanbul, 2013; Seküler ve Dinsel, Aşınan Sınırlar, Metis Yayınları, İstanbul, 2012; İç İçe Girişler, İslam ve Avrupa, Metis Yayınları, İstanbul, 2010; Mühendisler ve İdeoloji Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere, Metis Yayınları, İstanbul, 2012; Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine, Metis Yayınları, İstanbul, 2011; Toplumun Merkezine Yolculuk, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002

Kaynaklar

- Çavdar, Ayşe. Nilüfer Göle Mahremin Göçü. İstanbul, HayyKitap, 2005
- Çelik, Hasan. Nilüfer Göle’ye Göre Türkiye’de Modernleşme, Kamusal Alan ve Din. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022
- Çevikbaş, Havva. Nilüfer Göle’nin Eserlerinde Din ve Kadın. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023
- Erdem, Tevfik. “Nilüfer Göle, Sosyoloji ve Türkiye”. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 3/2 (2001), 141-158
- Erjem, Yaşar. “Nilüfer Göle”. Türkiye’de Sosyoloji (İsimler- Eserler) II. ed. M. Çağatay Özdemir. Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008
- Erol Altınışık, Esra. Nilüfer Göle’de “Batı-dışı modernlik”in Bir İmkânı Olarak Türk Modernleşmesi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017
- Göle, Nilüfer. İç İçe Girişler, İslam ve Avrupa. çev. Ali Berktaş. İstanbul, Metis Yayınları, 2020
- Göle, Nilüfer. İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri. İstanbul, Metis Yayınları, 2017
- Göle, Nilüfer. Keşif Yolculuğu Türkiye, İslam ve Avrupa. İstanbul, Granada Yayınları, 2013.
- Göle, Nilüfer. Melez Desenler, İslam ve Modernlik Üzerine. İstanbul, Metis Yayınları, 2021.

- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem*. İstanbul, Metis Yayınları, 2019.
- Göle, Nilüfer. *Mühendisler ve İdeoloji, Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*. İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
- Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel, Aşınan Sınırlar*. çev. Erkan Ünal. İstanbul, Metis Yayınları, 2017.
- Güngör, Özcan. "Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında İslam Tarihine Makro Bakış". *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*. Ed. Özcan Güngör, Nobel Yayınları, Ankara, 2020.
- Kargın, Sinem. *Nilüfer Göle'de Modernleşme ve Dönüşen Mahremiyet*. Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Şahin, Sait. *Türk Sosyolojisinde Çağdaş Bir Öncül Olarak Nilüfer Göle ve Sosyolojisi*. Karabük, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yücedağ, İbrahim. *Nilüfer Göle'nin Modernlik Anlayışı*. Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.